DOI 10.15611/2023.26.8.03

3 Innowacyjność w funkcjonowaniu polskich bibliotek naukowych – badanie ankietowe

Beata Chrapczyńska
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
ORCID: 0000-0002-9411-568X
e-mail: beata.chrapczynska@ue.wroc.pl

Dorota Matysiak
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
ORCID: 0000-0003-3624-7665
e-mail: dorota.matysiak@ue.wroc.pl

Cytuj jako: Chrapczyńska, B. i Matysiak, D. (2022). Innowacyjność w funkcjonowaniu polskich bibliotek naukowych – badanie ankietowe. W: B. Chrapczyńska, M. Świrad (red.), *Funkcjonowanie biblioteki naukowej w zmieniającym się otoczeniu społecznym* (s. 63-82). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Streszczenie: Artykuł jest próbą usystematyzowania zagadnienia innowacyjności w bibliotekach oraz odpowiedzią na pytania: jak jej zastosowanie wpłynęło na rozwój bibliotek oraz jakie narzędzia innowacyjne zostały wprowadzone? Ankieta została skierowana do bibliotek wyższych uczelni w Polsce, a jej wyniki pozwolą na wykazanie, czy i jak innowacyjność wpływa na zwiększenie oferty usług i działalność bibliotek.

Słowa kluczowe: biblioteki naukowe, innowacje, badania ankietowe.

3.1. Wstęp

Co to jest innowacyjność? Czy i w jakim stopniu innowacyjność dotyczy bibliotek? Czy biblioteki, chcąc sprostać wyzwaniom XXI wieku, muszą być innowacyjne? Czy innowacyjność zwiększa funkcjonalność biblioteki? Na te, jak też inne pytania związane z innowacyjnością w obszarze bibliotek postarają się odpowiedzieć autorki w niniejszym artykule. Inspiracją do dyskusji o przyszłości bibliotek były zmiany technologiczne, zmiany w zakresie i sposobie udostępniania zbiorów bibliotecznych, jak również nowoczesne rozwiązania architek-

toniczne i funkcjonalne. Powstające w ostatnich latach opracowania i publikacje naukowe dotyczące tej tematyki skupiały się na konkretnych funkcjach i zadaniach bibliotek oraz dotyczyły wprowadzania w nich innowacyjnych rozwiązań (Wałek, 2017). Przez ostatnie lata biblioteki mocno doświadczają „rzeczywistości zmiany" i nieustannie redefiniują swoją rolę oraz miejsce w społeczeństwie, a swoimi działaniami udowadniają, że są organizacjami elastycznymi, umiejącymi szybko reagować na zmiany (Schmeichel-Zarzeczna, 2021).

3.2. Innowacje i innowacyjność w bibliotekach naukowych

Aby bliżej przyjrzeć się zagadnieniu innowacji, warto zapoznać się z jej definicją. Innowacja (*innovation*) to wdrożenie nowego lub znacząco udoskonalonego produktu (wyrobu lub usługi) lub procesu, nowej metody marketingowej lub nowej metody organizacyjnej w praktyce gospodarczej, organizacji miejsca pracy lub stosunkach z otoczeniem. Minimalnym wymogiem jej zaistnienia jest, aby produkt, proces, metoda marketingowa lub metoda organizacyjna były nowe (lub znacząco udoskonalone). Działalność innowacyjna jest związana z przygotowaniem i uruchomieniem wytwarzania nowych lub udoskonalonych materiałów, wyrobów, urządzeń, usług, procesów lub metod przeznaczonych do wprowadzenia na rynek albo do innego wykorzystania w praktyce (Słownik pojęć Grupy PFR, 2022).

Dynamika zmian otoczenia bibliotek i rosnące oczekiwania użytkowników sprawiają, że bibliotekarze poszukują nowych rozwiązań oraz innowacji, które pozwolą tym placówkom i ich usługom się wyróżnić. W dobie coraz szerszej oferty e-usług w środowisku bibliotekarskim prowadzone są dyskusje o funkcjonowaniu bibliotek i ich przyszłości. Wydaje się, że sposobem na uniknięcie samozagłady dla bibliotek jest ich innowacyjność – czyli dostosowanie usług, budynków, sprzętu tak, aby były miejscem atrakcyjnym i niezbędnym dla użytkowników, a zadaniem jej pracowników jest odpowiadać na zmieniające się potrzeby użytkowników z uwzględnieniem nowych technologii, które kształtują współczesny rynek informacji i książki. Wszelkie udogodnienia technologiczne i organizacyjne wdrażane z myślą o czytelnikach sprawiają, że bibliotekę można uznać za instytucję innowacyjną.

Innowacyjność bibliotek akademickich nierozerwalnie łączy się z jej podstawowymi funkcjami:

- edukacyjną – wyrabianie w czytelniku umiejętności posługiwania się narzędziami podczas wyszukiwania literatury,
- informacyjną – umiejętność przekazania informacji naukowej na poszukiwany temat,
- promocyjną – kreowanie wizerunku biblioteki jako instytucji pomocnej w zdobywaniu wiedzy,
- usługową – przekazywanie, udostępnianie zasobów informacji, tak studentom, jak i pracownikom uczelni,
- naukową – gromadzenie i udostępnianie najnowszej literatury naukowej, niezbędnej zarówno pracownikom nauki, jak i studentom, oraz informowanie o tym zasobie.

Tworzenie nowej generacji bibliotek, nastawionych nie tylko na podstawowe zadania, takie jak: gromadzenie, opracowywanie, informowanie i udostępnianie zasobów oraz umiejętność akceptowania i reagowania na zmiany otoczenia, to wyzwanie dla pracowników bibliotek naukowych. Biblioteki takie muszą być proinnowacyjne, jeśli chcą się rozwijać. Ich zdolność do wyszukiwania i wdrażania innowacji prowadzi do wzrostu poziomu nowoczesności uczelni, w której działają. W tym wypadku istotne jest wdrożenie czterech typów innowacyjności w obrębie:

1) produktów, np. wprowadzenie *online* wszelkich formularzy – od zapisów do biblioteki po realizowanie zapytań o literaturę na dany temat,
2) procesów, np. od komputeryzacji po wprowadzanie bezprzewodowej sieci Wi-Fi,
3) marketingu, czyli jak najszersze i najskuteczniejsze promowanie siebie i swoich usług, zasobów poprzez zastosowanie różnych narzędzi, w tym między innymi przez internetowe fora, blogi, media społecznościowe,
4) organizacji, np. tworzenie nowych działów wspomagających ewaluację uczelni, działów zajmujących się zagadnieniami bibliometrii i naukometrii oraz wsparciem naukowców w zakresie danych badawczych (Boguski, 2010).

Współczesne biblioteki akademickie często stosują termin „innowacyjne" w odniesieniu do swoich działań, a od bibliotekarzy oczekują kreatywności i otwartości na zmiany. Rozwój cywilizacyjny, a zwłaszcza postęp technologiczny, wywierają silny wpływ na relacje społeczne, ekonomiczne czy organizacyjne, które od kilku już dekad charakteryzują się zmiennością i tymczasowością (Rudnicka, 2016).

Biblioteki uczestniczą w procesie generowania innowacyjnych rozwiązań bezpośrednio bądź pośrednio, udostępniając posiadaną wiedzę naukową odpowiednim jednostkom badawczym i naukowcom. W tym ostatnim przypadku innowacje są wynikiem współpracy biblioteki z wydziałami, katedrami czy laboratoriami naukowymi uczelni lub instytucjami bliższego i dalszego otoczenia, które pozyskują wiedzę do realizacji procesów innowacyjnych, niezbędną przy tworzeniu produktów intelektualnych. Kreowane bezpośrednio w bibliotekach uniwersyteckich innowacje mogą dotyczyć nowych form organizacji ich pracy, polegających na skracaniu czasu oczekiwania na zamówione książki, wzroście liczby opracowań książek i czasopism, a także na równoczesnym realizowaniu różnych procesów związanych z gromadzeniem zbiorów, ich opracowywaniem, udostępnianiem, promowaniem czy kontrolą (Boguski, 2010).

Celem podejmowania działań innowacyjnych w bibliotekach naukowych jest zapewnienie im dalszego rozwoju, dostosowanie do zmieniających się potrzeb otoczenia, podniesienie jakości proponowanych usług, usprawnienie działalności organizacyjnej, poszerzenie przestrzeni komunikacyjnej, korzystanie z nowych form współpracy, tworzenie proinnowacyjnego otoczenia, prezentacja tradycyjnych usług bibliotecznych w formie cyfrowej, tworzenie nowych standardów jakości (Kołodziejczyk, 2013).

Współczesne biblioteki akademickie mają także do odegrania istotną rolę w realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, począwszy od minimalizowania negatywnego wpływu na środowisko naturalne, poprzez zapewnienie równego dostępu do informacji oraz dbałość

o zachowanie dziedzictwa kulturowego. Przydatnym narzędziem do określenia, w jaki sposób biblioteki mogą uwzględniać zrównoważony rozwój w projektowaniu, budowie, wyposażeniu i funkcjonowaniu, stała się lista kontrolna stworzona przez berlińskich naukowców – Nachhaltigkeit bei Bau, Ausstattung und Betrieb z roku 2013 (Fedorowicz-Kruszewska, 2014). Do znanych i traktowanych jako obowiązujące zadań bibliotek należy dołączyć te, które wynikają z oddziaływania zmieniającego się otoczenia, postępu technologicznego, przewartościowań w obszarze społecznym i ekonomicznym (Bródka, 2021). W obrębie komunikacji naukowej pojawił się także termin „zrównoważona publikacja" na określenie między innymi: repozytoriów instytucjonalnych, czasopism elektronicznych, publikacji multimedialnych. Niniejsza monografia także wpisuje się w nurt zrównoważonych publikacji ze względów ekonomicznych i ekologicznych (aspekt finansowy i dbałość o naturę).

Istnieje potrzeba ciągłego wprowadzania ulepszeń w usługach bibliotek akademickich, chociażby ze względu na środki finansowe przeznaczane na ten cel i konieczność zapewnienia odpowiedniego ich wykorzystania. Biblioteki podejmują strategiczne działania, by upewnić się, że oferowane usługi są potrzebne. Jednym ze sposobów na osiągnięcie tego celu jest poznanie i badanie potrzeb użytkowników. Funkcjonują biblioteki, które oferują dostęp do wielu informacji, organizują kursy zwiększające kompetencje informacyjne swoich użytkowników i starają się być częścią środowiska edukacyjnego. Powstaje jednak ryzyko, że zmiany, postrzegane przez bibliotekarzy, jako odpowiedź na potrzeby użytkowników, mogą w rzeczywistości być nieistotne dla czytelników (Harbo i Hansen, 2013). Dlatego tak ważne jest cykliczne monitorowanie potrzeb użytkowników za pomocą badań ankietowych.

3.3. Innowacje w polskich bibliotekach naukowych – analiza ankiety

W celu zbadania zmian i innowacyjności w polskich bibliotekach naukowych autorki zdecydowały się na przeprowadzenie badania ankietowego, które ma być odpowiedzią na innowacyjność tych instytucji. Pytania skierowane do respondentów dotyczyły zagadnień innowacji, postępu i nowoczesności i zostały ujęte w pięciu blokach tematycznych:

1) komputeryzacja i systemy biblioteczne,
2) infrastruktura/budownictwo biblioteczne,
3) ewolucja/zmiany w zawodzie bibliotekarza,
4) pojawienie się nowych zadań i kompetencji,
5) nowe metody komunikowania się z czytelnikami.

Ankieta została opracowana w celu zbadania, jakiego typu procesy innowacyjne były i są nadal wdrażane w bibliotekach akademickich. Została ona rozesłana w dwóch turach, w marcu i kwietniu 2022 roku, do bibliotek państwowych wyższych uczelni w Polsce – uniwersytetów, politechnik, uczelni ekonomicznych, pedagogicznych, rolniczych i wojskowych. Kwestionariusz został zbudowany za pomocą formularza Forms pakietu MS Office, składa

się z 33 pytań otwartych i zamkniętych. Ankieta była anonimowa, tylko w ostatnim pytaniu poproszono o nazwę instytucji jedynie po to, aby uniknąć powtórnego przesłania w drugiej turze ankiety do tej samej biblioteki. W sumie rozesłano 60 formularzy, a zwrotnie otrzymano 38 poprawnie wypełnionych ankiet. Pytania zostały ujęte w pięć bloków tematycznych, które zostaną kolejno omówione. Każdy z bloków tematycznych zawierał od 2 do 8 pytań.

3.3.1. Komputeryzacja i system biblioteczny

W pierwszym bloku ankiety zadano pytanie o okres wprowadzenia komputerowego systemu bibliotecznego. Przedział czasowy to 1980-1989 (13,1%); 1990-1999 (84,25%); 2000-2009 (2,65%); 2010-2020 (0%). Z nadesłanych odpowiedzi wynika, że najwięcej bibliotek wdrożyło system biblioteczny w latach1990-1999, czyli w okresie transformacji w Polsce.

Najpopularniejszymi systemami bibliotecznymi, które zostały wdrożone w polskich bibliotekach i działają do dziś, są ALEPH (34%), HORIZON (21%), następnie VIRTUA i PROLIB (po 13%). Kolejne systemy zaimplementowane w bibliotekach naukowych to Koha (8%); SYMPHONY (5%); EOS i APIS (po 3%). Zatem można pokusić się o stwierdzenie, że liderem w tym przypadku był i nadal jest system ALEPH (rys. 3.1).

W latach 90. w Polsce decyzję dotyczącą wyboru i zakupu systemu bibliotecznego pozostawiono dyrektorom tych instytucji, którzy przy jego wyborze kierowali się bądź wielkością zbiorów bibliotecznych, bądź finansami, które na ten cel mogła przeznaczyć uczelnia.

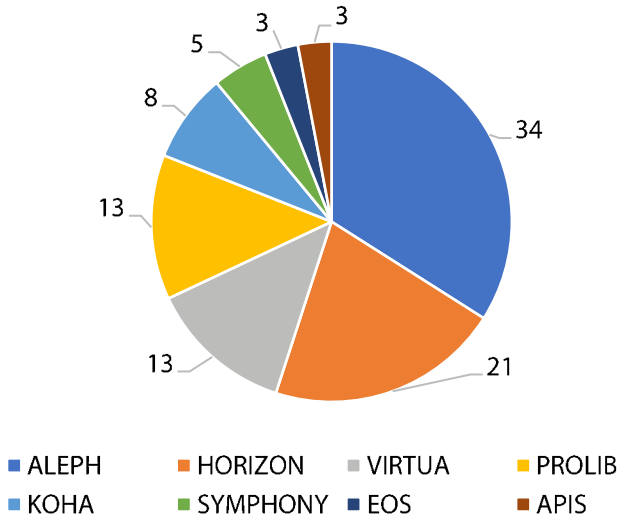

Rys. 3.1. Systemy biblioteczne w Polsce

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie było w przypadku procesów, które obejmuje system biblioteczny badanych książnic. Początkowo wdrażane były dla działów opracowania i udostępniania, a kolejno do-

szło gromadzenie, jak też inne rozszerzone funkcje, jak np. możliwość zamawiania kabin, korzystania z e-zasobów czy wnoszenia opłat. Aktualnie dużym ułatwieniem, zarówno dla czytelników, jak i dla bibliotekarzy, są urządzenia typu *selfcheck*, wrzutnie 24/7, skanery. Każda z badanych bibliotek posiada co najmniej jedno urządzenie wspomagające bibliotekarzy i czytelników.

Okres pandemii 2020-2021 pokazał, jak dobrą decyzją był zakup i udostępnienie nowych rozwiązań typu: książkomaty (na bazie paczkomatów), inteligentne regały i urządzenia do samodzielnego zwrotu książek (tzw. wrzutnie 24/7), a jeśli już nie zautomatyzowane, to analogowe – tzw. trezory. Warto wspomnieć, że unowocześnienie pewnych procesów bibliotecznych na pewno nie stanowi problemu dla bibliotek. Jedyny mankament to wysoka cena tych urządzeń.

Na kolejne pytanie: czy biblioteka tworzy lub współtworzy bibliotekę cyfrową, prawie 82% bibliotek odpowiedziało twierdząco. Archiwizują one również swoje zbiory biblioteczne, digitalizując je, co robi aż 87% tych placówek. Tak duża liczba pozytywnych odpowiedzi wskazuje na rozwój funkcji/kierunków w tym obszarze.

Automatyzacja procesów bibliotecznych, dziś już norma dla wszystkich bibliotek, była przełomem i jedną z ważniejszych innowacji wprowadzanych w bibliotekach naukowych. Komputeryzacja i rozwój Internetu, jego upowszechnienie i łatwość w dostępie do zasobów biblioteki zmieniły zasadniczo postrzeganie tych instytucji i pozwoliły na rozszerzenie usług.

3.3.2. Infrastruktura biblioteczna

Innowacje w polskich bibliotekach naukowych to też nowoczesne budynki – dostosowane do różnych potrzeb czytelników i pracowników. Wejście w struktury Unii Europejskiej w 2004 roku spowodowało w Polsce prawdziwy boom na budownictwo biblioteczne oraz „wysyp" nowych gmachów bibliotecznych – stało się tak między innymi dzięki możliwości skorzystania z funduszy unijnych. W kolejnym pytaniu dotyczącym infrastruktury bibliotecznej zapytano o to, w jakim budynku mieści się obecnie biblioteka – czy jest to budynek nowy, tzn. wybudowany po 1990 roku, czy rewitalizowany, przystosowany do potrzeb czytelników XXI wieku.

Pokłosiem transformacji systemowej w Polsce w początkach lat 90. ubiegłego wieku, oprócz czerpania różnorodnych wzorów z państw zachodnich, było ożywienie w tzw. architekturze bibliotecznej. Wzorcowym przykładem jest wybudowana w tamtych latach Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Wejście Polski do Unii Europejskiej pozwoliło zrealizować marzenia o nowoczesnych i funkcjonalnych budynkach bibliotecznych. Stało się tak dzięki funduszom unijnym, które w ramach różnych projektów mogły być też przeznaczone na budowę, rozbudowę lub rewitalizację siedzib bibliotecznych. Wyniki ankiety pokazały, że z 38 respondentów aż 61% odpowiedziało twierdząco, że posiada nowe budynki, 26% nadal pracuje w starych gmachach, a 13% – w budynkach rewitalizowanych. Dzięki funduszom europejskim wybudowano 32% nowych obiektów, 26% powstało z funduszy mieszanych,

tak europejskich, jak i własnych uczelni, a 18% respondentów cieszy się z nowych pomieszczeń dzięki funduszom własnym uczelni.

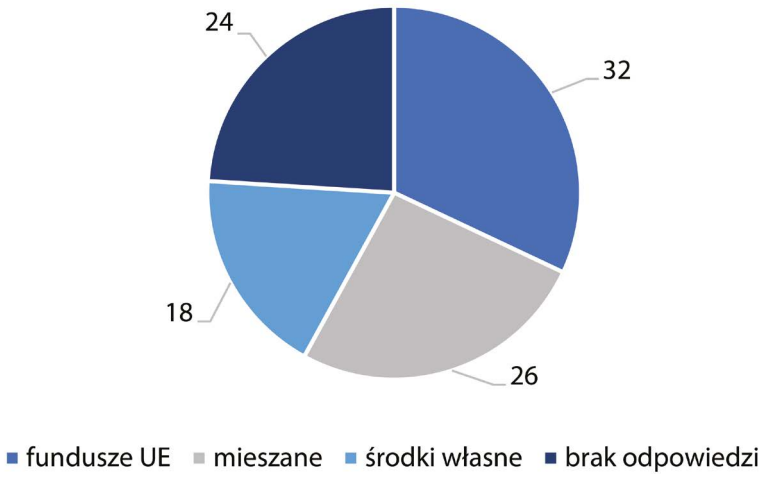

Rys. 3.2. Źródła funduszy na budowę bibliotek

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku aż 24% respondentów nie otrzymano odpowiedzi, co nasuwa wniosek, że te instytucje nie doczekały się nowych obiektów lub rewitalizacji starych gmachów (rys. 3.2).

Ważne jest dostosowywanie architektoniczne, czyli wprowadzanie udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami – wszyscy respondenci odpowiedzieli, że ich budynki posiadają usprawnienia dla tych osób. Najczęściej są to: podjazdy, brak progów uniemożliwiających przejazd wózkiem inwalidzkim, komunikaty słowne w windach, wyznaczone miejsca z odpowiednimi urządzeniami dedykowanymi tej grupie użytkowników. Obecnie biblioteki mają na wyposażeniu czytniki, lupy, napisy w języku Braille'a (w tym też kolekcje książek w tym języku), pętle indukcyjne dla osób słabo słyszących. Dzięki temu nie wyklucza się żadnego z potencjalnych czytelników.

Kolejne pytanie dotyczyło dostępu do zbiorów. Biblioteki, dzięki otwartości na nowe trendy w nauczaniu, szybko zmieniły swoje przestrzenie w taki sposób, aby dopasować się do nowego stylu w edukacji studentów. Przełomem dla bibliotek było szerokie otwarcie na czytelnika – wolny dostęp do półek i możliwość samodzielnego „buszowania w literaturze", jak też zautomatyzowana obsługa wypożyczeń, zamówienia wysyłane *online*, wykorzystanie urządzeń do samodzielnego wypożyczania i zwrotów książek spowodowały unowocześnienie usług bibliotecznych. Bibliotekarze chętnie wykorzystują nowoczesne technologie. Dzięki wcześniej wdrożonym udogodnieniom czytelnicy nadal mieli dostęp do zasobów biblioteki w momencie wybuchu pandemii COVID-19. Umożliwiło to poszerzenie usług bibliotecznych o e-booki, skany na życzenie, szeroki dostęp do baz danych poprzez serwer proxy oraz zainstalowanie książkomatów (rys. 3.3).

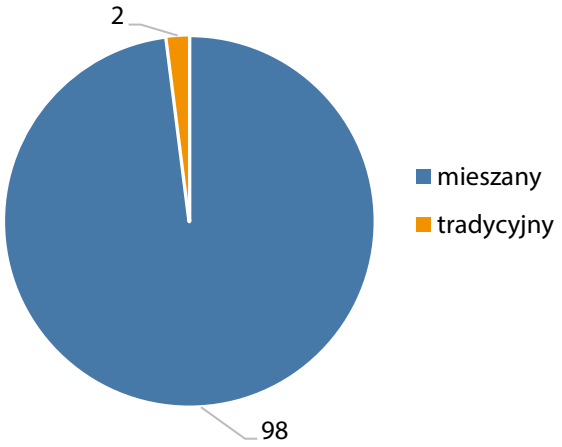

Rys. 3.3. Sposób udostępniania zbiorów

Źródło: opracowanie własne.

W ostatnich 20 latach zmieniająca się funkcja bibliotek spowodowała, że stały się one miejscami nie tylko nauki, ale też nieformalnych spotkań i tzw. trzecim miejscem. Aż 92% placówek w kolejnym pytaniu o tzw. miejsca nieformalnych spotkań potwierdziło, że takie posiadają. Ich przestronność, wyposażenie zależy od możliwości lokalowych i finansowych placówki. Najczęściej są to przestrzenie wyposażone w sofy, pufy, kanapy w czytelniach czy w strefie wolnego dostępu, jak też na korytarzach prowadzących do biblioteki. Często są to obszary z dużą ilością zieleni, a nawet tzw. zielone ogrody, miejsca relaksu, wyciszenia – miejsca spotkań.

Współczesne biblioteki to przestrzenie nowoczesne i przepełnione nowinkami technologicznymi. Od wielu lat można obserwować nowe trendy w udostępnianiu zbiorów, polegające na zapewnieniu swobodnego dostępu do zbiorów tzw. otwartych magazynów, utworzeniu przestrzeni, w których czytelnicy mogą swobodnie rozmawiać i spędzać czas.

W ten nurt nowoczesności i otwartości weszła też już większość polskich bibliotek akademickich.

3.3.3. Zawód bibliotekarza i jego kompetencje

Pracownicy bibliotek naukowych to grupa chętnie korzystająca ze wszelkiego rodzaju szkoleń, kursów mających na celu podnoszenie kompetencji i umiejętności zawodowych, dlatego w kolejnym bloku pojawiły się zagadnienia z tej tematyki. Na pytanie, czy bibliotekarze mogą podnosić swoje kompetencje w ramach czasu pracy, pozytywnie odpowiedziało 38, czyli 100% ankietowanych bibliotek, co oznacza, że pracownicy tych instytucji są aktywni w tym zakresie, a uczelnia stwarza takie możliwości. Na pytanie: czy pojawiły się nowe specjalizacje w zawodzie bibliotekarza, było aż 30 odpowiedzi ze wskazaniem, że w każdej z ankietowanych placówek jest tzw. bibliotekarz systemowy, co jest oczywiste ze względu

na automatyzację procesów bibliotecznych, a 10 bibliotek posiada również wśród swoich pracowników bibliotekarzy dziedzinowych i infobrokerów.

Kolejne pytanie w tym bloku tematycznym dotyczyło aktywności bibliotekarzy w zakresie pozyskiwania finansowania z funduszy ministerialnych na wsparcie bibliotek naukowych, w ramach projektów na Działalność Upowszechniającą Naukę (DUN) czy obecnie Społecznej Odpowiedzialności Nauki (SON). Aż 32 (84%) biblioteki odpowiedziały twierdząco, a tylko 6 (16%) bibliotek jeszcze nie sięgnęło po tę formę uzupełniania swojej bazy (rys. 3.4).

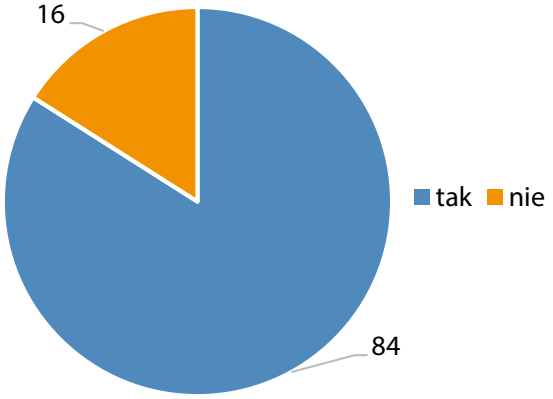

Rys. 3.4. Udział w projektach w ramach funduszy ministerialnych

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane odpowiedzi wskazują na to, że bibliotekarze są zobligowani do stałego podnoszenia swoich kompetencji zawodowych. Informatyzacja bibliotek dodała do wcześniejszych zadań również zadania informacyjne, nie tylko w oparciu o własne zbiory i bazy danych, ale również organizację dostępu do innych znajdujących się w Internecie źródeł i baz.

3.3.4. Oferta dla środowiska uczelnianego

Ten blok tematyczny to pięć pytań, które miały na celu wskazanie, jak biblioteka swoimi działaniami wpisuje się w potrzeby macierzystej uczelni, co może zaoferować i jak wykazać swoje mocne strony. Pierwsze z pytań dotyczyło tego, czy biblioteka posiada repozytorium instytucjonalne. Twierdząco odpowiedziało 30, czyli 79% bibliotek, a 8 z nich nie posiada w swojej ofercie tego rozwiązania.

Następnie zapytano respondentów o to, czy biblioteka jest włączona w proces ewaluacji uczelni. Na to pytanie aż 92%, czyli 35 bibliotek, odpowiedziało pozytywnie. Zgodnie z przewidywaniami autorek, popartymi obserwacją z własnej instytucji, biblioteki naukowe są obecnie włączone w proces ewaluacji uczelni. Dlatego w kolejnym pytaniu poproszono o odpowiedź: czy biblioteka posiada oddział dedykowany wspomaganiu pracowników

naukowych w tematyce z zakresu ewaluacji, bibliometrii, naukometrii i otwartej nauki. Twierdzącej odpowiedzi udzieliło 84%, tzn. 32 biblioteki. Wykwalifikowana kadra biblioteczna wychodzi także z inicjatywą udzielania specjalistycznych szkoleń z wymienionej tematyki (często w ramach projektów uczelnianych), w związku z tym na pytanie o udział bibliotekarzy w prowadzeniu dla pracowników naukowych szkoleń z zakresu bibliometrii, baz danych, zarządzania bibliografią, otwartej nauki czy korzystania z licencji Creative Commons (CC) odpowiedzi twierdzącej udzieliły 34 biblioteki (89%), a tylko 4 udzieliły odpowiedzi negatywnej, co pozwala na stwierdzenie, że jest to mocny atut bibliotekarzy na uczelniach i coraz częściej są oni partnerami dla naukowców.

Na uczelniach wyższych od paru lat pojawia się tematyka dotycząca otwartości w nauce i zagadnień danych badawczych. Coraz częściej dotyczy to również bibliotek naukowych, które swoimi działaniami wpisują się w politykę szerzenia idei otwartości w nauce i zagadnień z zakresu danych badawczych, dlatego zdecydowano się na ujęcie w ankiecie pytania: czy bibliotekarze są członkami uczelnianych zespołów wsparcia zarządzania danymi badawczymi (*data steward*). Pozytywnej odpowiedzi udzieliło tylko 21 bibliotek (55%), 15 odpowiedziało negatywnie, a troje respondentów nie ma takiej wiedzy. Analiza odpowiedzi wskazuje, że zwiększa się liczba bibliotek, które włączają się w proces zarządzania danymi badawczymi. Najnowsze zadania bibliotek akademickich w tym obszarze wskazują, że bibliotekarze z powodzeniem mogą działać w zespołach dotyczących danych badawczych.

3.3.5. Marketing biblioteczny

W ostatnim, piątym bloku tematycznym znalazły się pytania dotyczące między innymi marketingu bibliotecznego. Na pytanie: za pomocą jakich kanałów komunikacyjnych/mediów prowadzi swoje działania biblioteka, aż 34 placówki odpowiedziały, wskazując na Facebooka, następnie MS Teams – 24, Instagram – 23, przez kanał na YouTube – 21. Wśród innych wyników pojawił się również Zoom (rys. 3.5).

Kolejne pytanie dało odpowiedź na pytanie o to, jakie sposoby promocji usług bibliotecznych są obecnie stosowane. Najczęściej w tym celu są wykorzystywane biblioteczne strony domowe – 38 pozytywnych odpowiedzi, a następnie kolejno: Facebook – 33, komunikacja mailowa – 32, materiały promocyjne typu ulotki, zakładki – 29 czy kampania reklamowa – 12 pozytywnych odpowiedzi. Wśród innych możliwości promocji usług wskazywano także: filmy promocyjne, prezentacje internetowe, wystawy czy udziały w festiwalach nauki, a także zajęcia dydaktyczne. Biblioteki naukowe bardzo chętnie wykorzystują media społecznościowe do promocji swoich usług i zasobów, także ze względu na to, że odbiorcami tego przekazu najczęściej są ludzie młodzi, czyli studenci. Ten kanał przekazu jest najszybszy, bardzo skuteczny i nie wymaga wysokich nakładów finansowych, a tylko zdobycia odpowiednich umiejętności przez bibliotekarzy. Normą już jest, że biblioteki uczelni wyższych w Polsce posiadają swoje strony domowe, profile na Facebooku, Twitterze czy Instagramie.

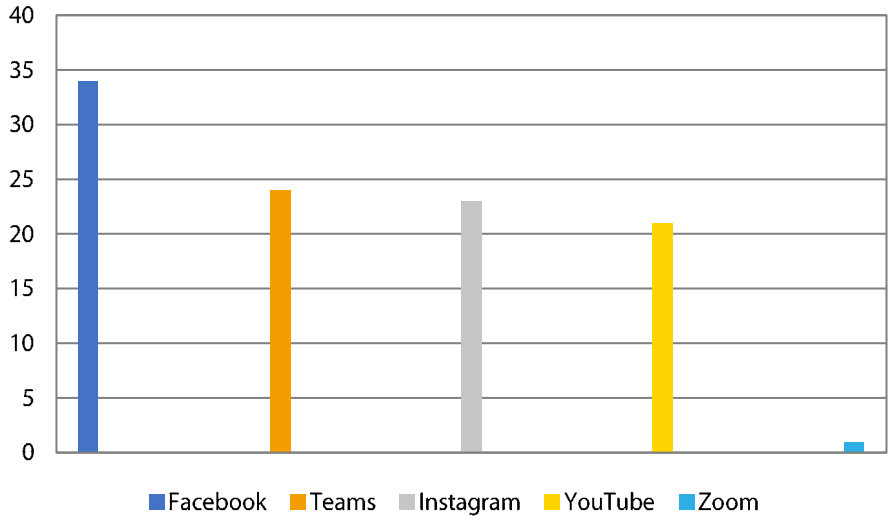

Rys. 3.5. Media społecznościowe wykorzystywane przez biblioteki akademickie

Źródło: opracowanie własne.

Pytanie 32, już poza blokami tematycznymi, to pytanie otwarte, w którym respondenci mieli możliwość wskazania, jakie jeszcze innowacje byłyby pożądane w ich instytucjach. Ponieważ odpowiedzi były bardzo interesujące, to część z nich warto przytoczyć. Wśród wyników pojawiły się propozycje wprowadzenia chatbotów, rozszerzonej rzeczywistości, Internetu rzeczy, sztucznej inteligencji, płatności PayU za usługi biblioteczne, książkomatów na wydziałach uczelni, nowoczesnych struktur organizacyjnych, czytelni 24/7 czy stworzenia aplikacji pozwalającej na szybszą lokalizację książek na półkach w strefie otwartych magazynów. Często pytanie to skłaniało respondentów również do pochwalenia się już wprowadzonymi udoskonaleniami, np. jedna z bibliotek posiada na swoim dachu pasiekę składającą się z pięciu uli, a inna wprowadziła możliwość rezerwacji *online* pokoi i stanowisk pracy grupowej. Uzyskane odpowiedzi wskazują na to, że biblioteki bardzo naturalnie weszły w nurt zrównoważonego rozwoju. Termin *green library* / *sustainability library* jest już stosowany w literaturze branżowej.

3.4. Podsumowanie

Innowacja coraz częściej kojarzy się ze zrównoważonym rozwojem, który jest powiązany ze środowiskiem, społeczeństwem i gospodarką, teraźniejszym i przyszłym działaniem.

Współczesne funkcjonowanie bibliotek akademickich jest określone przez szybki rozwój technologiczny i zmiany w kształceniu. Coraz aktywniejsze metody nauczania i uczenia się wymagają bardziej elastycznego podejścia do zarządzania usługami bibliotecznymi oraz przystosowania ich do zmieniających się potrzeb klientów. W niedalekiej przyszłości bibliote-

ki wejdą w system biblioteczny nowej generacji, bez potrzeby posiadania własnych serwerów i instalowania oprogramowania. Nowy system koncentruje się na procesach, a nie na typach opracowywanych obiektów. Dzięki temu, korzystając z niego, będzie można zarządzać zarówno metadanymi dokumentów dostępnych fizycznie w bibliotece, bazami danych i ich licencjami, jak i zasobami zdigitalizowanymi. Jest to system następnej generacji, który pomaga bibliotekarzom zarządzać biblioteką i pracami w niej wykonywanymi, nie generując podziału na różne typy gromadzonych zasobów. Popularność ALMY, bo o niej mowa, może wynikać z chęci stworzenia zintegrowanego systemu bibliotecznego pod przewodnictwem Biblioteki Narodowej (BN). Aktualnie na preferencyjnych warunkach sieć bibliotek podległych BN, jak i część należąca do Narodowego Zasobu Bibliotecznego przechodzi bądź już przeszła na system ALMA. Stworzenie jednego systemu bibliotecznego dla całej krajowej sieci bibliotek to również innowacja, to wyjście naprzeciw czytelnikowi. Pozwala użytkownikom zapoznać się z jednym systemem, od początku ich kontaktów z biblioteką, bez względu na typ placówki.

Wyniki przeprowadzonej ankiety dowodzą, że nastąpiło rozszerzenie zadań bibliotek naukowych. Stało się to w wyniku komputeryzacji, zastosowania nowych technologii, a realizacja takich zadań, jak np. digitalizacja zbiorów, usługi i szkolenia z zakresu bibliometrii, włączenie w proces ewaluacji uczelni, tworzenie bibliotek cyfrowych i repozytoriów instytucjonalnych, zarządzanie zasobami elektronicznymi uczelni, promocja ruchu Open Access, wspieranie procesu zarządzania danymi badawczymi i otwartości w nauce, współpraca z działami uczelni typu Centrum Obsługi Badań Naukowych (COBN), wspieranie procesu dydaktycznego uczelni – to już codzienność w pracy polskich bibliotek naukowych.

Literatura

Boguski, J. (2010). Rola i miejsce biblioteki uniwersyteckiej we współczesnym świecie. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, *1-2*(35-36), 95-102. Pobrano z https://pressto.amu.edu.pl/index.php/nsw/article/view/3195

Bródka, M. (2021). Interpretacje i konteksty paradygmatu zrównoważonego rozwoju. Od nurtu klasycznego do zarządzania bibliotekami. *Biuletyn EBIB*, *4*(199), 1-23. Pobrano z http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/754/785

Fedorowicz-Kruszewska, M. (2014). Koncepcja zrównoważonego rozwoju – perspektywa bibliotekoznawcza. *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, *2*(13), 117-134. Pobrano z https://doi.org/10.12775/TSB.2014.021

Harbo, K. i Hansen, T. V. (2013). Poznawanie potrzeb użytkownika – eksperymentalna droga do wprowadzenia w bibliotece innowacji nakierowanych na użytkownika. *Biuletyn EBIB*, *1*(137), 1-14. Pobrano z http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/481

Kołodziejczyk, E. (2013). Kultura innowacyjna w bibliotece naukowej. W: A. Marciniak, I. Sójkowska (red.), *Kreatywność i innowacje w bibliotece naukowej: 14. ogólnopolska konferencja bibliotek niepaństwowych szkół wyższych* (s. 15-29). Łódź. Pobrano z https://cybra.lodz.pl/dlibra/publication/10711/edition/7810?language=pl#info

Rudnicka, E. (2016). Innowacyjne zarządzanie biblioteką akademicką w kontekście działań Biblioteki Uniwersyteckiej UWM w Olsztynie. W: M. Wojciechowska (red.), *Zarządzanie zasobami niematerialnymi bibliotek w społeczeństwie wiedzy* (s. 303-318). Pobrano z https://depot.ceon.pl/handle/123456789/17593?show=full

Schmeichel-Zarzeczna, M. (2021). Kompetencje przyszłości – czym są i co oznaczają dla bibliotek i bibliotekarzy. *Biuletyn EBIB*, *3*(198). Pobrano z http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/741

Słownik pojęć Grupy PFR. (2022). *Innowacja, innowacyjność*. Pobrano z https://pfr.pl/slownik/slownik-innowacja.html

Wałek, A. (2017). Przyszłość bibliotek i biblioteki przyszłości, czyli trendy kształtujące innowacyjne usługi biblioteczno-informacyjne w bibliotekach akademickich. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, (3820), 225-238. Pobrano z https://doi.org/10.19195/2300-7729.36.12

Innovativeness in the Functioning of Polish Scientific Libraries – a Survey

Abstract: The article is an attempt to systemize the concept of innovativeness in libraries and to answer the question whether and how its application has influenced the development of libraries and what innovation tools have been applied? The survey has been carried out in university libraries in Poland. Its results will enable to prove if and how innovativeness has impacted the range of library services and its activities.

Keywords: scientific libraries, innovations, survey research.

Załącznik 1

Innowacje w polskich bibliotekach akademickich

Niniejsza ankieta została opracowana, aby zebrać analizę rozwoju polskich bibliotek naukowych.

Pytania skierowane do Państwa dotyczą zagadnień innowacji, postępu i nowoczesności w Państwa bibliotekach. Pytania zostały ujęte w pięciu blokach tematycznych i dotyczą kolejno:

1. Wdrażania komputeryzacji,
2. Infrastruktury bibliotecznej (budownictwa bibliotecznego),
3. Ewolucji w zawodzie bibliotekarza,
4. Pojawienia się nowych zadań i kompetencji,
5. Nowych metod komunikacji z Czytelnikami.

Wyniki ankiety zostaną zamieszczone w monografii pt. *Biblioteka naukowa w turbulentnym otoczeniu*.

W razie pytań proszę o kontakt mailowy: beata.chrapczynska@ue.wroc.pl

* Wymagane

Komputeryzacja i system biblioteczny

1. Kiedy w Państwa bibliotece pojawił się pierwszy system biblioteczny?*

   ◯ 1980-1989
   ◯ 1990-1999
   ◯ 2000-2009
   ◯ 2010-2020

2. Jaki system biblioteczny działa obecnie w Państwa bibliotece?*

   ◯ Aleph
   ◯ Virtua
   ◯ Prolib
   ◯ Primo

- ◯ Horizon
- ◯ inny

3. Jaki inny, niż podane wyżej, system działa w Państwa bibliotece?

4. Jakie procesy biblioteczne obejmuje aktualnie system komputerowy w Państwa bibliotece?*

- ☐ gromadzenie
- ☐ opracowanie
- ☐ udostępnianie
- ☐ wszystkie
- ☐ inne* (jeśli zaznaczyli Państwo ten punkt, to prosimy o odpowiedź w kolejnym pytaniu)

5. Jakie inne procesy biblioteczne obejmuje Państwa system?

6. Jakie urządzenia dla czytelników znajdują się w Państwa bibliotece?*

- ☐ selfchecki
- ☐ wrzutnie 24/7
- ☐ skanery
- ☐ laptopy
- ☐ inne* (jeśli zaznaczyli Państwo ten punkt, to prosimy o odpowiedź w kolejnym pytaniu)

7. Jakie inne urządzenia znajdują się w Państwa bibliotece?

8. Czy biblioteka współtworzy własną bibliotekę cyfrową?*

- ◯ tak
- ◯ nie

9. Czy w Państwa bibliotece jest prowadzona digitalizacja zbiorów bibliotecznych?*

- ◯ tak
- ◯ nie

Infrastruktura biblioteczna

10. W jakim budynku mieści się obecnie Państwa biblioteka?*

- ◯ nowym (tzn. wybudowanym po 1990)
- ◯ rewitalizowanym
- ◯ w starym/w niezmienionym stanie

11. W jaki sposób została sfinansowana budowa/rewitalizacja budynku biblioteki?*

- ◯ z funduszy unijnych
- ◯ ze środków własnych uczelni
- ◯ innych

12. Czy biblioteka posiada/oferuje udogodnienia dla osób niepełnosprawnych?*

- ◯ tak
- ◯ nie

13. Jakie to udogodnienia? (np. podjazdy, napisy brajlowskie, czytniki dla niedowidzących)

14. Jakie są obecnie formy udostępniania zbiorów w Państwa bibliotece?*

- ☐ wolny dostęp do zbiorów
- ☐ zamówienia *online*
- ☐ mieszany (wolny dostęp i zamówienia *online*)
- ☐ czytelnia
- ☐ inne* (jeśli zaznaczyli Państwo ten punkt, prosimy o odpowiedź w kolejnym pytaniu)

15. Jakie inne formy udostępniania zbiorów są w Państwa bibliotece?

16. Czy w Państwa bibliotece znajdują się miejsca tzw. nieformalnych spotkań lub odpoczynku dla czytelników? (kawiarenka, kącik z fotelami, kanapami)*

- ○ tak
- ○ nie

17. Proszę wymienić?

Zawód bibliotekarza i jego kompetencje

18. Czy w Państwa bibliotece wyodrębniły się specjalizacje w zawodzie bibliotekarza?*

- ☐ bibliotekarz systemowy
- ☐ bibliotekarz dziedzinowy

- ☐ infobroker
- ☐ inne* (jeśli zaznaczyli Państwo ten punkt, to prosimy o odpowiedź w kolejnym pytaniu)

19. Proszę podać nazwę innej specjalizacji?

20. Czy pracownicy biblioteki mają możliwość podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych w czasie pracy?*

- ◯ tak
- ◯ nie

21. Czy biblioteka realizuje projekty w ramach funduszy? (np. SON i inne)*

- ◯ tak
- ◯ nie

Działania biblioteki na rzecz środowiska uczelnianego

22. Czy biblioteka posiada repozytorium instytucjonalne?*

- ◯ tak
- ◯ nie

23. Czy biblioteka jest włączona w proces ewaluacji/parametryzacji uczelni?*

- ◯ tak
- ◯ nie

24. Czy biblioteka posiada oddział dedykowany wspomaganiu pracowników naukowych w zakresie zagadnień dotyczących ewaluacji, bibliometrii, naukometrii i otwartej nauki?*

- ◯ tak
- ◯ nie

25. Czy bibliotekarze są członkami uczelnianych zespołów wsparcia zarządzania danymi badawczymi? (tzw. *data steward*)*

- ◯ tak
- ◯ nie
- ◯ nie wiem

26. Czy pracownicy biblioteki prowadzą specjalistyczne szkolenia dla pracowników naukowych dotyczące bibliometrii, baz danych, zarządzania bibliografią, otwartej nauki, licencji CC itp.?*

- ◯ tak
- ◯ nie

Marketing biblioteczny — formy komunikacji z użytkownikami

27. Za pomocą jakich kanałów komunikacyjnych prowadzi działania Państwa biblioteka?*

- ☐ Facebook
- ☐ Twitter
- ☐ Instagram
- ☐ TikTok
- ☐ YouTube
- ☐ Teams
- ☐ Zoom
- ☐ inny* (jeśli zaznaczyli Państwo ten punkt, to prosimy o odpowiedź w kolejnym pytaniu)

28. Jakie inne kanały wykorzystują Państwo do komunikacji z czytelnikami?

29. Czy odpowiedzi na pytania czytelników dotyczące np. zapytań bibliograficznych, funkcjonowania biblioteki itp. udzielane są tylko w dniach i godzinach pracy biblioteki?*

- ◯ tak
- ◯ nie

30. W jaki sposób biblioteka promuje swoją działalność i zasoby?*

- ☐ materiały promocyjne (ulotki, zakładki)
- ☐ strona www
- ☐ Facebook
- ☐ komunikacja mailowa
- ☐ kampania reklamowa
- ☐ inne* (jeśli zaznaczyli Państwo ten punkt, to prosimy o odpowiedź w kolejnym pytaniu)

31. Proszę podać inne formy promocji biblioteki?

Inne

32. Jakie jeszcze innowacje można Państwa zdaniem zastosować w bibliotece?

33. Proszę o podanie nazwy Państwa uczelni*